

УДК 1/.16:001:37.013.73(477)»2009/2011»

Ольга ГОРБАЧУК-НАРОВЕЦЬКА

**ОСВІТНІ ЗАЛОМЛЕННЯ
«ФІЛОСОФСЬКОЇ ДУМКИ»**

Стаття подає огляд публікацій з освітньої тематики науково-теоретичного часопису «Філософська думка» з 2009 по 2011 роки. Представлено розвідки з історії української філософії освіти; проблем переосмислення радянської та пострадянської вітчизняної філософської думки та освіти; постболонських реалій існування та викладання філософії в Німеччині; взаємодії аналітичної та континентальної традицій в сучасній французькій філософії; визначення та самовизначення філософії в суспільстві ризику. Окрім власне статей, наведено результати круглих столів та опитувань стосовно проблем взаємодії влади та наукової спільноти; щодо стану та перспектив розвитку сучасної української філософії та логіки.

Ключові слова: *філософія, наука, радянська філософія, орієнтувальна філософія, аналітична філософія, університетська філософія, філософська освіта, міждисциплінарність, логіка, суспільство ризику.*

Сучасна світова філософія, як наука і як навчальна дисципліна, під тиском новітніх викликів суспільства переживає ряд трансформацій, які обумовлюють нові змісти та форми її існування. Загальні процеси таких змін, їхні причини та наслідки осмислюються не лише зарубіжними (Г. Мор, Д. Борхес, М. Квек, Л. Киященко та інші), але й українськими вченими (В. Андрущенко, Л. Горбунова, М. Култаєва, С. Пролеєв, О. Гомілко, М. Ткачук, І. Предборська тощо). Не залишився осторонь цих дискусій і провідний вітчизняний науково-теоретичний часопис «Філософська думка». На його сторінках представлені статті з актуальної тематики: переосмислення радянського спадку, проблеми Болонського процесу та його наслідків, пострадянського контексту розвитку сучасної української філософії тощо. Ця наукова розвідка присвячена огляду статей з філософсько-освітньої проблематики часопису «Філософська думка» за три роки: з 2009 по 2011 роки.

Стаття «Візії» [3] тематичного номера «Феномен радянської філософії» представляє бачення цього феномена кількох поколінь української філософської спільноти. Респонденти відзначають суперечливість та неоднозначність радянської філософії. З одного боку, доктринальність офіційної філософії діалектичного та історичного матеріалізму постає як її «герметичність» та примітивне пустослів'я у наукових дослідженнях і в методиці та змісті її викладання. З іншого боку, своєрідні лакуни філософської думки у «перетвореному» вигляді знаходять своє вираження у математичній логіці, семантиці, семіотиці, філософії природознавства, критиці буржуазної філософії. За словами авторів, з розпадом Радянського Союзу вітчизняна філософська наука продовжує жити серед тіней минулого. Симптоматичними є її відірваність від світового контексту, брак діалогічного конфлікту та продуктивного сумніву, домінування вторинності та реферативності у дослідженнях та у викладацькій практиці, «роздвоєність» вітчизняної науково-освітньої системи. Виходом з цього може стати об'єктивне критичне переосмислення вітчизняною філософською думкою своєї історії.

У статті Петра Йолоня «Павло Копнін та українська філософська думка» [4] аналізується стан університетської та академічної філософії в Україні кінця 1950-х – початку 1960-х років через призму діяльності відомого радянського науковця. Автор високо оцінює внесок Копніна у подолання негативних наслідків реорганізації філософського факультету Київського університету в середині 1950-х років. Оновлені навчальні плани та методики викладання, активна наукова робота кафедр – це лише частина результатів роботи Копніна. Велике значення для подальшого розвитку філософської освіти та науки мали організовані Копніним численні конференції, семінари, обговорення на вчених радах та засіданнях кафедр. Саме на них він представив власне бачення основних завдань поступу філософської думки, сформулював програму раціоналістичного переосмислення змісту та методологічних функцій діалектичного матеріалізму і марксистської філософії з урахування потреб сучасного стану науки та суспільства. Втілюючи свої ідеї у науково-викладацькій діяльності, Копнін виховав цілу плеяду однодумців та послідовників: В. Шинкарук, К. Ткаченко, А. Петрусенко, В. Дмитриченко, В. Павлов та інші. Вони продовжили його справу на відновленому на початку 1960-х років філософському факультеті під керівництвом В. Шинкарука.

У тематичному випуску «Французька філософія сьогодні» представлено статтю української дослідниці Оксани Йосипенко «Діалог без примирення. Аналітична та континентальна традиції в сучасній Франції». В ній аналізуються історія неоднозначних взаємовідносин між прагматизмом і французьким постмодернізмом впродовж ХХ – початку ХХІ сторіч та їхній вплив на сучасний стиль і спосіб практикування філософії у Франції [5]. Авторка опи-

сує зміну ідейних акцентів у французькій філософській освіті. Домінування позитивізму у варіанті О. Конта і Е. Дюркгайма та неокантіанства на початку ХХ століття поступилося зацікавленню німецькою «критичною філософією історії» та філософією М. Гайдегера і Е. Гусерля у міжвоєнні роки. Згодом у 1960-х роках з'явився інтелектуальний рух, який асоціюється зі структуралізмом, семіологією, постструктуралізмом. Впродовж цього часу філософія мови, логіки та науки сприймалися як чужа «англо-американська» філософія. Аналітична традиція залучилася до французької філософії лише у 1980-ті роки у критиці (пост)структуралістського нігілізму та семіологічної філософії мови. Як зазначає О. Йосипенко, це спричинило переосмислення понять континентальної та аналітичної філософій, їхнє нове змістовне наповнення: континентальна (властиво французька) традиція визначалась літературною моделлю, аналітична – науковою моделлю. Однак, за словами авторки, консервативність французької університетської спільноти та ігнорування нею дискутованих аналітиками проблем не зняло напруження між філософіями.

Тематичний номер «Україна: вибір моделі суспільного розвитку?» презентує круглий стіл Інституту філософії та Інституту соціології НАН України, присвячений обговоренню проблеми взаємодії державної влади та академічної спільноти і пов'язаного з нею питання освіти зокрема [13]. За словами учасників дискусії, для сьогоденної України ця проблема постає у різних вимірах. Так, у соціальному плані доступ до якісної освіти часто обумовлюється місцем проживання молоді. Однією з проблем також є збереження радянської традиції визначення мети освіти як універсального розвитку людини в контексті зведення її до загальних норм та стандартів суспільного життя. Дискутанти зауважують, що подібні кліше авторитарної свідомості призводять до значного зниження авторитету академічної науки та вищої гуманітарної освіти. Це проявляється у їхній політизації, а отже, у знеціненні наукової експертизи політичних проєктів, у неефективності реалізації різних наукових та освітніх програм, у неминучому гальмуванні розвитку громадянського суспільства. На думку учасників обговорення, патологічне небажання держави здійснювати інвестиції у майбутнє, тобто у науку та освіту, обумовлює її перебування на маргінесі сучасної Європи знань.

Стаття Марії Култаєвої «Апологетичний наступ філософії: німецький досвід» презентує проблему самовиправдання філософії у німецькому суспільстві в умовах значних культурних зрушень [9]. Ця проблема від питання «Філософія, навіщо?» внаслідок Болонських реформ трансформується у питання «Філософія – як?». За словами авторки, транснаціональна Європа потребує філософію у новому між- та транскультурному вимірі з філософською комунікацією на основі філософської компаративістики. В освітній сфері означена транскультурна практика стимулює оновлення університетської філософії.

У соціокультурній – протистоїть маніпуляціям інформаційного суспільства через залучення різних «культур знання». Таким чином, як зазначає М. Култаєва, філософія зможе зберегти здатність осмислювати й обґрунтовувати орієнтації сучасних суспільств.

Статті Георга Мора «Чи потребують сучасні суспільства орієнтацій і чи може їх надати філософія?» [11] та Дагмара Борхеса «Аналіз, застосування, освіта: чи личитимуть університетській філософії аналітичні окуляри» [2] представляють розширений погляд на проблему філософії та її нової місії. Зокрема Г. Мор аналізує, як за умов переходу від метафізики до емпірії філософія здатна надалі задавати орієнтації сучасному суспільству. Він окреслює сфери її дії – нормативні основи суспільного життя, закріплені у ідентичному цим основам правовому порядку. Зasadничими принципами орієнтації як комунікативного процесу автор визначає інтерпретацію та рефлексію. Таким чином, орієнтувальна філософія прояснює численні зв'язки між різними описами реальності, моральними принципами, політичними уявленнями про мету для кращого розуміння потенційних цілей та шляхів розвитку.

Д. Борхес у свою чергу формулює нові цілі філософської освіти відповідно до сучасних викликів суспільства. Автор зазначає, що для якісного модерування взаємовідносин між дисциплінами та між науками і громадськістю університетській філософії необхідно долучитися до аналітичного філософування. Його методологія сприятиме міждисциплінарності та відкритості формальним і емпіричним наукам. За словами автора, це прояснить мету філософської освіти – аналітичний вишкіл мислення в умовах скорочення курсів з філософії та впорядкування їхнього змісту. Шлях її розвитку, за Д. Борхесом, полягатиме у міждисциплінарному діалозі на основі аналітичних досліджень.

Тематичний номер «Логіка за часів перемін: академізм vs прагматизм» представляє обговорення питання того, чим є логіка як поле дослідження та як навчальна дисципліна [7]. На думку учасників, як наука, логіка є ядром раціональності. Вона продукує технічний інструментарій для цілої низки галузей знання, виконує практичну функцію легітимації міркувань тощо. Оскільки сучасна логіка охоплює широке кола досліджень – від математики до кібернетики, – її предметом є знання у будь-яких його формах та у найзагальніших властивостях. Як університетська дисципліна, логіка є основою філософської освіти, адже її методи є ефективним інструментом дослідження та встановлення об'єктивних результатів.

Розвідка Ірини Хоменко «Логічні студії у Києві (XIX – початок XX сторіччя)» досліджує історію викладання логіки у Київській духовній академії та в Університеті Св. Володимира [15]. Як зазначає авторка, ці навчальні заклади стали осередками дослідження та викладання логіки, яке не при-

пинялось навіть у період заборони філософії. Курс логіки включав в себе також психологічний блок і давав уявлення про поняття логіки, історичні передумови її розвитку, про ключові її закони та методи, а також про основні логічні операції. За словами дослідниці, професори КДА та Університету Св. Володимира (І.М. Скворцов, О.М. Новицький, С.С. Гогоцький, П.Д. Юркевич, П.І. Ліницький, Г.І. Челпанов) розробляли й викладали авторські курси з логіки. У своїх концепціях вони, в контексті сучасної їм західноєвропейської філософії, визначали предмет, цілі логіки та її зв'язки з іншими науками. Однак, як зауважує І. Хоменко, відмінності цих логічних побудов не дають можливості говорити про певні традиції чи підходи, навколо яких можна було б об'єднати представників київської академічної та університетської філософії того періоду.

Колективна стаття «Філософський Foot-Quest: гра як методика викладання» [1] презентує досвід проведення квестів як форми репрезентації теми. Автори наводять огляд методичних прийомів (рольові, комунікативні завдання тощо), які виконують функцію активізації аналітичних, пошукових та творчих якостей у студентів. Формат фут-квесту дає змогу впродовж поетапного виконання логічних задач-ребусів зануритися у проблему. Окрім цього, така практика виявляє у студентів залежність мислення від стереотипів сприйняття і гри знаків, від упередження щодо власне філософії та її значення. Автори наголошують на важливості філософського квесту як елементу самоосвіти та імпульсу до творчого підходу у навчанні.

Тему історії української філософії, зокрема філософії освіти, продовжує стаття Світлани Кузьменко «Філософія освіти в Україні ХІХ – початку ХХ століття: що кажуть архівні джерела?» [8] у тематичному номері «Історія філософії: архівні студії». Авторка зауважує латентні форми існування філософії освіти, які втілювались в особливій філософсько-педагогічній системі викладання. На основі аналізу навчальних програм та планів, конспектів лекцій, звітів, оглядів викладання та класних журналів КДА та Університету Св. Володимира дослідниця описує історію читання педагогіки як галузі філософського знання. За її словами, воно характеризувалось поєднанням критичного вивчення історії педагогічної думки з викладом професорських теорій навчання та виховання. Однак, як зауважує авторка, постійне обмеження академічних свобод стримувало потужніший розвиток філософсько-педагогічної думки у київській вищій школі.

Дослідження Марини Ткачук «Філософська освіта в радянській Україні: досвід осмислення історичних документів та архівних матеріалів» [14] представляє розгорнуту картину становлення радянської моделі освіти, формування та інституалізації «марксистсько-ленінської філософії» (істмату та діамату). Авторка наголошує, що професійна філософська освіта радянського стибу

повинна була відповідати принципам історизму, партійності та класової філософії. Основний корпус дисциплін у різні часи включав політичну економію, Короткий курс історії ВКП (б), історію КПРС, науковий комунізм, діамат та істмат тощо. Викладання філософії жорстко контролювалося з боку партії, перебувало в ізоляції не лише від тогочасної науки, але й від класичної світової традиції за невеликим винятком правильно інтерпретованих перекладів. Як зауважує дослідниця, відсутність прямого доступу до першоджерел, низький рівень самоосвіти, обмеженість у виборі напрямів студій, звичка мислити «в межах» визначали якість філософської освіти впродовж існування Радянського Союзу.

Стаття Марії Култаєвої «Філософія: життя після смерті. Німецький погляд на постболонські реалії» [10] у тематичному номері «Як можлива вітчизняна інтелектуальна традиція?» аналізує стан філософської освіти в німецьких університетах в контексті запровадженої реформи. За словами авторки, зміни у філософії навчальних планів (формалізація та уніфікація дисциплін) зумовлюють відповідні трансформації у дидактичному та науковому самовизначенні власне філософії. До деградації філософського знання призводять формально-сцієнтистські процедури тестування. Вони спричиняють спрощення компетентностей у навичках філософування, уможливають формальну селекцію творчих особистостей, що зменшує культурний капітал нації. Кредитно-модульна система навчання та оцінювання на бакалавраті нівелює дослідницьку складову університетської освіти, уможлиблює інструменталізацію філософського та педагогічного розуму. Водночас, як наголошує М. Култаєва, подібні зміни відкривають нові перспективи «виживання» університетської філософії. Розширюється попит на фахівців з філософською освітою в неакадемічних сферах, впроваджуються міждисциплінарні курси. Крім цього, розвиваються різні філософські та натурфілософські практики, які задовольняють попит громадянського суспільства на філософські компетентності.

Тематичний номер журналу «Філософське знання: пострадянський контекст» осмислює сучасні умови розвитку української філософії. Зокрема стаття Вахтанга Кебуладзе «Інституційні аспекти трансформації філософського знання в пострадянській Україні» [6] артикулює основні форми української філософської практики. До них автор включає перекладацьку діяльність та формування наукової термінології; модернізовану філософську освіту, яка дає уявлення про структуру філософського знання та напрями розвитку сучасної філософії; неформальні дослідницькі організації, такі як Український філософський фонд з його філософськими товариствами, «Одеська гуманітарна традиція» тощо.

Наступна стаття цього номеру [12] наводить результати опитування представників наукових філософських товариств стосовно їхнього бачення змін

у пострадянській гуманітаристиці, методології викладання філософських курсів та перспектив розвитку досліджуваних сфер. Так, серед позитивних змін респонденти виділяють скасування цензури та деідеологізацію філософії, «відкриття» нових її галузей, переклад та друк текстів заборонених філософів, створення філософських товариств, реформування системи навчання, якісне оновлення корпусу навчальних філософських дисциплін, можливість читати авторські курси. З іншого боку, вони відзначають масове відкриття філософських спеціальностей в усіх охочих ВНЗ та використання застарілих програм і підручників, що знижує рівень професійної підготовки; вказують на незатребуваність філософії владними інститутами, що маргіналізує її в очах суспільства.

Широкий спектр тематики наведених статей свідчить про різноплановий розгляд освітніх проблем в контексті сучасного стану гуманітаристики та філософської думки зокрема. Неоднозначний характер розвитку університетсько-академічної сфери продукує чимало тем для дискусій, які надалі розгортатимуться на сторінках цього журналу.

Література:

1. Барановська О., Бородіна Н., Томашевська Ю. Філософський Foot-Quest: гра як методика викладання / О. Барановська, Н. Бородіна, Ю. Томашевська // Філософська думка: науково-теоретичний часопис. – К., 2010. – № 5. – С. 103–113.
2. Борхес Д. Аналіз, застосування, освіта: чи личитимуть університетській філософії аналітичні окуляри / Д. Борхес / [пер. з нім. мови М. Култаєва] // Філософська думка: науково-теоретичний часопис. – К., 2010. – № 2. – С. 68–83.
3. Гусев В., Білий О., Кобець Р. Візії / В. Гусев, О. Білий, Р. Кобець та ін. // Філософська думка: науково-теоретичний часопис. – К., 2009. – № 3. – С. 16–39.
4. Йолон П. Павло Копнін та українська філософська думка / П. Йолон // Філософська думка: науково-теоретичний часопис. – К., 2009. – № 3. – С. 53–70.
5. Йосипенко О. Діалог без примирення. Аналітична та континентальна традиції в сучасній Франції / О. Йосипенко // Філософська думка: науково-теоретичний часопис. – К., 2010. – № 1. – С. 5–21.
6. Кебуладзе В. Інституційні аспекти трансформації філософського знання в пострадянській Україні / В. Кебуладзе // Філософська думка: науково-теоретичний часопис. – К., 2011. – № 6. – С. 5–12.
7. Кохан Я., Навроцький В., Поляк Г. Круглий стіл «Філософської думки» / Я. Кохан, В. Навроцький, Г. Поляк // Філософська думка: науково-теоретичний часопис. – К., 2010. – № 5. – С. 5–18.
8. Кузьменко С. Філософія освіти в Україні XIX – початку XX століття: що кажуть архівні джерела? / С. Кузьменко // Філософська думка: науково-теоретичний часопис. – К., 2010. – № 6. – С. 5–20.

9. Култаєва М. Апологетичний наступ філософії: німецький досвід / М. Култаєва // Філософська думка: науково-теоретичний часопис. — К., 2010. — № 2. — С. 57–67.
10. Култаєва М. Філософія: життя після смерті. Німецький погляд на постболонські реалії / М. Култаєва // Філософська думка: науково-теоретичний часопис. — К., 2011. — № 2. — С. 70–85.
11. Мор Г. Чи потребують сучасні суспільства орієнтацій і чи може їх надати філософія? / Г. Мор / [пер. з нім. мови М. Култаєва] // Філософська думка: науково-теоретичний часопис. — К., 2010. — № 2. — С. 84–87.
12. Опитування «Філософської думки» / [наук. ред. В. Кебуладзе] // Філософська думка: науково-теоретичний часопис. — К., 2011. — № 6. — С. 13–44.
13. Попович М., Бистрицький Є., І. Бекешіна. Круглий стіл Інституту філософії та Інституту соціології НАН України / М. Попович, Є. Бистрицький, І. Бекешіна та ін. // Філософська думка: науково-теоретичний часопис. — К., 2010. — № 2. — С. 5–56
14. Ткачук М. Філософська освіта в радянській Україні: досвід осмислення історичних документів та архівних матеріалів / М. Ткачук // Філософська думка: науково-теоретичний часопис. — К., 2010. — № 6. — С. 35–67.
15. Хоменко І. Логічні студії у Києві (XIX – початок XX сторіччя) / І. Хоменко // Філософська думка: науково-теоретичний часопис. — К., 2010. — № 5. — С. 19–31.

Ольга Горбачук-Наровецкая. Образовательные преломления «Философской мысли».

Статья наводит обзор публикаций по образовательной тематике научно-теоретического журнала «Философская мысль» с 2009 по 2011 годы. Представлено очерки по истории украинской философии образования; проблемам переосмысления советской и постсоветской отечественной философской мысли и образования; постболонских реалий существования и преподавания философии в Германии; взаимодействия аналитической и континентальной традиций в современной французской философии; определения и самоопределения философии в обществе риска. Кроме собственно статей, приведено результаты круглых столов и опросов относительно проблем взаимодействия власти и научного сообщества, относительно состояния и перспектив развития современной украинской философии и логики.

Ключевые слова: философия, наука, советская философия, ориентационная философия, аналитическая философия, университетская философия, философское образование, междисциплинарность, логика, общество риска.

Olga Horbachuk-Narovetska. Educational refractions of «Philosophical Thoughts».

The article suggests review of publications on educational topics of scientific and theoretical journal «Philosophical Thoughts» from 2009 to 2011 years. It submits essays on the history of Ukrainian philosophy of education; rethinking of the Soviet and post-Soviet domestic philosophical thought and education; post-Bologna realities of existence and teaching philosophy in Germany; the interaction of analytical and continental traditions in contemporary French philosophy; determination and self-determination of the philosophy in a risk society. In addition to the articles it presents the results of round-table discussions and interviews about the problems of interaction between government and the scientific community, about the state and prospects of development of modern Ukrainian philosophy and logic.

Keywords: philosophy, science, Soviet philosophy, orientation philosophy, analytical philosophy, university philosophy, philosophical education, interdisciplinarity, logic, risk society.